

NEOLİBERAL BELİRSİZLİK REJİMİ, GİRİŞİMCİ-İNSAN VE YENİ NİHİLİZM*

Dr. Öğr. Üyesi Serhat Celal Birdal

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID: 0000-0003-2653-5313

Öz

Bu çalışmada, öncelikle, bir belirsizlik rejimi olarak tanımlanacak olan neoliberalizmin nasıl bir “girişimci-insan” figürü üzerinde yükseldiğine ve bu figürün inşasında kişisel gelişim [*self-help*] ideolojisi ve psikoloji disiplininin nasıl kritik bir rol üstlendiğine odaklanılacaktır. Günümüzde girişimci-insanın piyasa rekabetinin dalgalanmalarına uyarlanabilecek bir “belirsizlik aktörü”ne dönüşümünde, neoliberal değerler ve hedeflerle uyumlu bir kişisel gelişim ideolojisinin nasıl bir zemin sağladığı ele alınacaktır. Daha sonra ise, kendisinin girişimci olmaya yönlendirilen ve mutlak performans ve haz alma buyruğunun gölgesinde sürekli kendini aşmaya çağırılan neoliberal öznenin, bu çağırma yerine getiremediğinde bir nihilist varoluşa sürüklendiğine dikkat çekilecektir. Beşeri anlam arayışının, kişisel gelişim ideolojisi aracılığıyla, nasıl bireyci ve temelde psikolojikleştirici bir mecra hapsoldüğü, “kendine yatırım yapma” düsturuyla şekillenen girişimcilik etiğinin, kolektif dayanışma ve eylem biçimleri yaratılabilmenin nasıl önüne geçtiği ve nihayetinde söz konusu arayışın döngüsel olarak nasıl daha fazla kaygı ve depresyon ürettiği ortaya konulacaktır. Çalışmanın sonunda ise, özellikle sosyal medya ve internet teknolojileri üzerinden, anlamsızlığın kabulünün mizah, ironi ve parodileştirmeyle karakterize olan ve “yeni nihilist döngü” olarak adlandırdığımız bir durum yarattığı önerilecektir.

Anahtar Sözcükler: Neoliberalizm, Belirsizlik, Kişisel gelişim, Girişimci-insan, Nihilizm

Neoliberal Regime of Uncertainty, The Entrepreneur-human and New Nihilism

Abstract

In this study, what will firstly be focused on is how neoliberalism which can be defined as an uncertainty regime, rises on an “entrepreneur-human” figure and how the self-help ideology and psychology discipline play a critical role in the construction of this figure. It will be discussed in what way a “personal development” ideology compatible with neoliberal values and goals provides a basis for the transformation of the entrepreneur-human into an “actor of uncertainty” who is supposed to be adapted to the fluctuations of market competition. Afterwards, we will point out that the neoliberal subject, who has been guided to be an entrepreneur of himself/herself and is constantly called to surpass himself/herself in the shadow of the imperative of absolute performance and pleasure, is dragged into a nihilistic existence when he cannot fulfill this call. It will be shown that a humanely search for meaning is constricted in an individualistic and psychologizing medium through the ideology of personal development, an entrepreneurial ethic shaped by the motto of “investing in yourself” prevents the creation of collective solidarity and forms of action, and how the search in question cyclically increases anxiety and depression. At the end of the study, it will be suggested that the acceptance of meaninglessness, especially through social media and internet technologies, creates a situation that we call the “new nihilistic cycle” characterized by humor, irony and parody.

Keywords: Neoliberalism, Uncertainty, Self-Help, Entrepreneur-human, Nihilism

* Makale geliş tarihi: 10.11.2022
Makale kabul tarihi: 18.12.2022
Erken görünüm tarihi: 26.12.2022

Neoliberal Belirsizlik Rejimi, Girişimci-İnsan ve Yeni Nihilizm

Giriş

Margaret Thatcher'ın 1980'lerin 'iyimser' atmosferinde sıkça dile getirdiği ve neoliberalizmin jeneriği haline gelen "başka alternatif yok" sloganı, bugün slogana o zamanlarda yüklenen anlam, niyet ve vaatten farklı bir istikamette hayata geçmiş gözüküyor. Toplumsal ve bireysel yaşamın her alanını uzun süredir kendisine tabi kılan serbest piyasa ekonomisinin, bireyin özgür seçimlerinin hiçbir müdahale olmadan gerçekleşmesi aracılığıyla herkes için en iyi olanı ortaya çıkaracağı ve işleyebilecek tek sistem olduğu iddiası epeydir inandırıcılığını yitirmişse bile, neoliberal hegemonya, etkisini yitirmeye yüz tuttuğu son zamanlarda dahi, 2019'da patlak veren ve kısa sürede küresel çapta yaygınlaşarak bir pandemi halini alan Covid-19 virüsü salgınının yarattığı koşulların da etkisiyle iyice kesifleşen belirsizlik, endişe ve kaygıdan başka bir deneyim, varoluş biçimi ve alternatifimiz olmadığına ikna ediyor bizleri. "Başka alternatif yok" sloganı, son zamanlarda bu sefer bir vaat olarak değil, çaresiz bir kabullenişin mottosu olarak kendini dayatıyor. Dünyanın her yerinde, alabildiğine yoğunlaşan işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik, esneklik ve kırılmalardan müteşekkil bir küresel bakiye bırakan piyasa mantığının belirsizlik rejimi, yalnızca toplumları bir arada tutan bağları aşındırmakla kalmıyor, bizi kendisini kavrayabilecek ve bir çıkış yolu aramamıza imkân verecek araçlardan da yoksun bırakıyor. 'Bildiğimiz dünya'nın sonuna geldiğimizi hissederken, ne içerisinde bulunduğumuz ahvali eleştirel bir mesafeden seyredebilme ve ona müdahale edebilme, ne de geleceğe yönelik öngörü ve kestirimlerde bulunabilme kapasitesine sahip görünüyoruz. Belirsizliğin üstesinden gelemese de onu yönetebilecek siyasal, idari ve toplumsal mekanizmaları önemli ölçüde tasfiye etmiş olan piyasa rejimi, artık kolektif olarak tabandan inşa edilebilecek politik dönüşüm olanaklarının da nafililiğine ikna edebildiği ölçüde, başka bir alternatif olmadığı kabulünü iyice yerleşik kılıyor. Bir vaat ya da hegemonya projesi olarak iyiden iyiye aşınmış gözükse de, bir söylem ve tahayyül ufku olarak neoliberalizm gücünü, en çok mevcut olanın ötesini düşünebilme kapasitemizi felç edebilmesinden devşiriyor. Belirsizliği, pekâlâ radikal bir özgürleşme siyasetinin tetiklenme uğrağı olarak da sahiplenip işleyebilecek, "eskinin

eskimekte olduğu, yeninin de henüz doğmadığı” üretken bir kriz anı ve ‘değerlerin yeniden değerlendirilmesi’ fırsatı olarak deneyimleyebilecekken, neoliberalizm, kendi sonunu sürekli askıya alabilme becerisiyle, bizi, “daimi bir kopuş halindeki kopuş”¹ anının döngüsünde yoğun bir anlam yitimiyle baş başa bırakıyor.

Thatcher’ın iktidarının ilk yıllarında verdiği ünlü bir söyleşisinde dile getirdiği gibi, neoliberalizm bağlamında mesele ekonomik mekanizmaların reforme edilmesinin çok ötesindedir: “Ekonomi sadece yöntemdir; esas amaç ise kalbi ve ruhu değiştirmektir” (Thatcher, 1981). Neoliberalizmin bir *ethos* olarak yürürlükte kalabilmesi, Thatcher’in açıklıkla ikrar ettiği gibi, her şeyden önce “kalplerimiz ve ruhlarımızda” yaratabildiği dönüşümlerle ilgilidir. Bu dönüşümleri hakıyla ele alabilmek için, neoliberalizmi salt piyasayı serbestleştirmeye ve sosyal refah devletini ortadan kaldırmaya dayalı bir iktisadi politika olarak gören dışsal bir yaklaşımın ötesine geçip onun günümüzde yeni öznellikler inşa etmek suretiyle ‘içeriden’ nasıl ve hangi araçlarla yeniden üretildiğine, nasıl bir *homo neoliberalus*² üzerinde yükseldiğine odaklanmamız gerekiyor. Neoliberalizm dar anlamıyla bir ekonomik sistem olmaktan önce, bizim bütün bir bilinç, duygulanım, eyleme ve birbirimizle ilişkilene tarzlarımızı yeni baştan şekillendiren dinamik bir öznellik üretim rejimi olarak işliyor.

Bu çalışmada, öncelikle, neoliberal öznellik rejiminin klasik liberalizmin *homo economicus*’undan farklı olarak nasıl bir “girişimci-insan” figürü üzerinde yükseldiğine ve bu figürün inşasında kişisel gelişim [*self-help*] ideolojisi ve psikoloji disiplininin nasıl bir rol üstlendiğine odaklanmaya çalışacağız. Günümüzde hem kişisel hem de toplumsal düzlemde hâkim olan belirsizlik ve öngörülemezlikle başa çıkabilmek için, neoliberal değerler ve hedeflerle uyumlu bir kişisel gelişim ideolojisinin bireyi nasıl kendi üzerinde çalışmaya yönelttiğine değineceğiz. Daha sonra ise, bütün yaşamını girişimcilik mantığı uyarınca bir şirket gibi yönetmeye yönlendirilen ve mutlak performans ve haz alma buyruğunun gölgesinde sürekli kendini aşmaya çağırılan neoliberal öznenin, bu çağrıyı yerine getiremediğinde bir nihilist varoluşa sürüklendiğine dikkat çekeceğiz. Anlam arayışının, kişisel gelişim ideolojisi aracılığıyla, nasıl bireysel ve temelde psikolojikleştirici bir mecraya hapsedildiğine, “kendine yatırım yapma” düsturuyla şekillenen kendilik stratejilerinin, kolektif dayanışma ve

-
- 1 Maurice Blanchot, felaketin ayırt edici vasfını, kendi tamamlanışını sürekli erteleme, bizi “daima kopuş halindeki kopuş”un yinelemesine hapsedme ve yeninin doğabileceği bir krizin deneyiminden de mahrum bırakma olarak tasvir ediyor (2017: 109). Bu anlamıyla, neoliberal dönemi, yarattığı belirsizlik ve öngörülemezlikle, bizi geleceği düşünemilmekten alıkoyan bir ‘felaket çağı’na benzetebiliriz.
 - 2 *Homo neoliberalus* kavramını Thomas Teo’dan ödünç alıyorum (bkz, Teo, 2018).

eylem biçimleri yaratabilmenin nasıl önüne geçtiğine ve nihayetinde söz konusu arayışın döngüsel olarak nasıl daha fazla kaygı ve depresyon ürettiğine bakmaya çalışacağız. Çalışmanın sonunda ise, özellikle sosyal medya ve internet teknolojileri üzerinden, anlamsızlığın kabulünün mizah, ironi ve parodileştirmeye karakterize olan bir yeni nihilist döngü yarattığına odaklanacağız.

1. Kişisel Gelişim ve Psikoloji: “Girişimci-İnsan” İçin Yeni Yaşam Stratejileri

Neoliberal *ethosun* nasıl bir özne figürü üzerinde yükseldiğini kavrayabilmek için öncelikle onun hangi anlamda bir belirsizlik rejimi olarak işlediğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Belirsizlik ve olumsuzluk, şimdiye kadar olmuş ve olabilecek olanların zorunlu bir ereğinin olmaması ve geleceğin tam olarak önceden kestirilemeyişi anlamında, en nihayetinde bütün bir insanî ve toplumsal varoluşun en başından beri temel karakteristiklerinden biri olageldiğini varsayabiliriz. Peki öyleyse yaşadığımız zamana hâkim olan belirsizlik rejiminin kendine özgü dinamiklerini nasıl tarif edebiliriz? Foucault, klasik liberalizmin sonuçlarından birinin, hükümlerlik toplumlarının aksine, “tehlike”nin bireyler tarafından üstlenilmesi gerektiği kabulünün ortaya çıkması olduğuna dikkat çeker ve liberalizmin sloganının “tehlikeli yaşamak” olduğunu vurgular (2018: 56). Eski çağların kıyamet, ölüm, veba vb. tehlikelerinin yerini, 19.Yüzyılla birlikte gündelik yaşamda sürekli diri tutulan ve yenilenen tehlike ihtimalleri almıştır; Foucault’ya göre tasarruf sandıklarından, hastalık, cinsellik ve hijyenle ilgili tartışmaların ve kampanyaların ortaya çıkışına ve hatta polisiye edebiyatın yükselişine kadar, tehlike korkusunun ve kültürünün gündelikleştirilmesinin bir dizi göstergesine rastlamak olasıdır. Güven verici geleneksel bağlarından ve dayanışma biçimlerinden yalıtılan bireylerin piyasa rekabetinde sürekli tehlikeye atılmaya hazır gözüktüğü, tehlike ihtimaline şartlandırıldığı bir yaşam olacaktır bu. Söz konusu tespit, bugün küresel pandeminin de etkisiyle yoğunlaşan tehlikelerin kavranışı açısından da bir başlangıç noktası olarak düşünülebilir. Ulrich Beck de, “risk toplumu” olarak tanımladığı günümüz sanayi-sonrası kapitalizmde, klasik sınıflı toplumlarda hâkim öznel tutum olarak “açım!”ın yerini “korkuyorum!”un aldığını, artık kolektif hissiyat düzleminde bir “ihtiyaç ortaklığından” değil kırılmalı ve kolayca dağılabilecek bir “endişe ortaklığından” söz edebileceğimizi öne sürerek, bizim burada yeni bir belirsizlik rejimi olarak adlandırmayı tercih ettiğimiz duruma gönderme yapar (Beck, 2011: 70-71). Piyasanın özgürlük ve zenginleşme vaadi büyük ölçüde çöktüğü ve yerini yeni bir vaade değil de geleceğin öngörülemezliğine dair yaygın bir kabule bıraktığı ölçüde, kaygı ve endişe temel tutuma dönüşür. Neoliberal belirsizlik rejiminin esas karakteristiği, korkunun,

kaygının ve endişenin kaynağının aşkın olmaktan ziyade içkinleşmesi ve tehditlerin nedenlerinin muğlaklaşmasıdır. Günümüzde bir yandan bilimlerin sunduğu enformasyon ve projeksiyonların ve öte yandan neoliberalizmin bireye attığı potansiyelin onu tehdit ve tehlikelere karşı her zamankinden daha esnek ve güçlü kılabilceği varsayılıyor olsa bile, paradoksal olarak, görünürde giderek daha güçlü hale gelen “girişimci” birey kendi gücünü ve kapasitesini kavrayabilmekten ve dünyayı biçimlendirebilmekten o denli uzaklaşmaktadır (Žižek, 2011: 437). Belirsizlik ve olumsuzluk işlenebilir ve yönetilebilir bir potansiyeller sahası değil, kendisini tam olarak kavrayabilme ve adlandırma imkânından yoksun bırakan bir bilinmezlikler alanı olarak öne çıkmaktadır. Belirsizliği artık her şeyin yeniden tasnif edileceği ve yeni değerlerin yaratılacağı bir kriz ve kurtuluş eşiği olarak değil, bir çeşit yönsüzlük, ketlenme ve askıda kalma durumu olma anlamında, idrak ve ifade gücümüzü felce uğratan bir felaket olarak deneyimleriz.³

Klasik liberalizmden farklı olarak neoliberalizmde belirsizliğin ve karmaşıklığın siyasal yönetimi giderek zorlaştığı ölçüde, “belirsizliğin en iyi aktörü” olma vasfı ve sorumluluğu, temel muhatap olarak girişimci bireye yüklenir (Dardot ve Laval, 2018: 380). Michel Foucault’nun *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinden beri bildiğimiz üzere, neoliberal akılsallığın öznesi, klasik liberalizmin çıkar ve yararını maksimize etmek için piyasada mübadele ilişkisine giren *homo economicus*’undan farklı olarak, artık salt çıkarını maksimize etmeyi değil ama bütün bir yaşamını öngörülemez bir rekabet ilişkisi içerisinde bir şirket gibi yönetebilmeyi öğrenmesi gereken bir “yatırımcı” ya da “girişimci” figürüdür (2019: 190). Birey olarak insan, artık, bütün bir sosyal ilişkilerinden eş seçimine, hangi eğitimi alacağından, “sağlıklı yaşam” için uygulayacağı besin diyetlerine kadar, yaşamının her alanında kendisini doğru yatırımlarla “portföy değerini” arttırması gereken bir yatırım biçimi olarak yeniden kurabilme kapasitesine sahip olmalıdır. Kapitalizmin klasik koşullarında emek gücü üretim maliyetinde salt bir girdi olarak hesaplanırken, artık hem piyasa hem de bireyin kendisi için, sürekli ve etkili bir biçimde yönetilmesi gereken bir “beşeri sermaye” ya da “insan kaynağı”na dönüşmüştür. Piyasa toplumunda her alana yayılan rekabet uyarınca, bütün aktörler, salt bir işçi, üretici, müşteri ya da tüketici olarak değil, “kaynakları” ne kadar kıt olursa olsun, bir sermaye olarak kendilerini işletmek durumundadır (Brown, 2018: 74). Hayatın bütünüyle bir çoklu girişimcilik modeli uyarınca ekonomikleştirildiği bu yeni neoliberal atmosferde, yeni *homo economicus*’lar ya da belki de daha isabetli bir adlandırmayla *homo neoliberalus*’lar için meselenin sadece maddi fayda ya da parasal getiri elde

3 Naomi Klein da, “felaket kapitalizmi” kavramıyla, farklı bir bağlamda, günümüzde sermayenin sel, kasırga, salgın, savaş gibi felaketleri nasıl ‘özeleştirilmiş’ yeni yatırım sahalarına ve fırsatlarına dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir (Bkz: Klein, 2015).

etmek olmadığı da vurgulanmalıdır. Erişilmeye çalışılanın parasal ya da maddi getiri olmadığı eğitim, sağlık ve hatta “gönül işleri” gibi dar anlamıyla ekonominin dışında gözüken alan ve pratiklerde de, her birey kendi başına bir şirket ya da yatırımcı gibi düşünmeyi öğrenmelidir. Sözgelimi, günümüzde iletişimin giderek dijitalleşmesine de bağlı olarak popülerliği artan partner bulma ya da çöpçatanlık site ve uygulamalarında, üyelere vaat edilen, temelde, yanlış tercihlerle boşa zaman harcamadan “duygusal yatırımlarının” getirisini kısa yoldan elde etme ve maksimize etmektir (Brown, 2018: 36-37).

Artık edilgin bir ücretli ya da “emekçi” statüsünden çıkmayı ve piyasa rekabetinin öngörülemesizliğinde ayakta kalabilmek için kendisini hizmet sunan bir şirket gibi algılama ve etkince yönetmeyi bilmesi gereken yeni girişimci-insan⁴, kendi üzerinde çalışmayı öğrenmeli, başka deyişle, “kendinin eksperi, kendinin işvereni, kendinin mucidi” olabilmelidir (Dardot ve Laval, 2018: 370-373). Neoliberalizmin aynı zamanda bir yönetimsellik rejimi ya da “yönetişim” mantığı olarak en dikkate değer ‘başarılarından’ biri, yönetimi dışsal bir uygulama olmaktan çıkarması ve insanın bizzat kendini yönetme tarzına bağlayabilmesidir. Patronuna kiraladığı emek gücüne yabancılaşan klasik dönemin işçisinin aksine, girişimci-insanın bütün “performansı” kendine yönelik gibidir; bütün çalışması, dışsal bir artı-değer üretme beklentisi yokmuşçasına “içinden geliyor gibi” gerçekleşmelidir. Öyleyse bütün arzu, duygu ve tutumları ile neoliberal insan kendi işçelliğini inşa etme ve yönetmeyi öğrenmelidir. Her faaliyetini bir yatırım olarak düşünmesi gereken *homo neoliberalus*’a, bugün kendini işleyebilmesi için gereken yaşam stratejilerini kişisel gelişim ideolojisi ve bir nesnel uzmanlık alanı olarak psikoloji sağlayacaktır. Mutluluk, kendini gerçekleştirme, farkındalık, motivasyon, dayanıklılık gibi temalar, psikolojinin bir bilimsellik aurasıyla meşrulaştırdığı kişisel gelişim endüstrisinin pazarlanabilir ürünlerine dönüşmüştür. Kişisel gelişim endüstrisi; “depresyon ve kaygı puanı” ölçümlerine göre ayarlanan “öfke, stres ve zaman yönetimi” ve “kişisel becerileri geliştirme” terapilerinden genel olarak psikolojik “dayanıklılık”ı arttırmaya yönelik müdahalelere⁵, yaşam koçluklarından iş yerinde motivasyon yükseltici “yaratıcı drama” atölyelerine, “enerjiyi” açığa

4 “İnsani gelişim”, “liderlik yönetimi” ve “girişimcilik” alanında yayımladığı kitaplarla bilinen Bob Aubrey bu farkı şöyle ifade etmiştir: “Her emekçi bir müşteri aramalıdır, piyasada kendine bir yer edinmelidir, bir fiyat saptamalıdır, kendi maliyetlerini yönetmeli, araştırma-geliştirme çalışması yapmalı ve kendini geliştirmelidir. Kısacası, bence, bireyin bakış açısından, çalışması kendi şirkettir ve kendi gelişimi, kendisinin bir girişimi olarak tanımlanır (Aktaran Dardot ve Laval, 2018: 373).

5 Psikolojik dayanıklılık (*resilience*) pratiklerinin, sadece bir kişisel gelişim aracı olmanın ötesinde, günümüzde piyasanın radikal belirsizliğine adapte olabilecek özneler yaratabilme bağlamında, temel “bir neoliberal yönetimsellik tekniği” olarak öne çıktığı da vurgulanmalıdır (Joseph, 2013: 40).

çıkarın nefes ve meditasyon pratiklerinden tinsel mutluluk ve “farkındalık” reçetelerine, “kuantum” ve NLP tekniklerinden, çoksatan başarı hikayeleri ve seminerlerine kadar, yaşamın farklı ‘sektörlerinde’, bireylere, sosyopolitik ve iktisadi bağlamdan bağımsız olarak bütün negatif yüklerinden kurtulup kendilerini yeni baştan yaratabilecekleri vaadini satar. Piyasanın karmaşıklığının sorumluluğu girişimci bireye yüklendikçe, bireyin bu sorumluluğu alarak kendini en optimum biçimde işleyip yönetebilmesinin “nesnel” araç, ölçüt ve stratejilerini kişisel gelişim ve psikoloji söylemi sağlayacaktır. Mutlak performans ve haz buyruğu uyarınca, kendi potansiyeline, başarı şansına ve mutlu olma olanaklarına sıkı sıkıya sarılması beklenen ve bunun için de, stresin ve kaygının somut kaynaklarına değil bu kaynakları yorumlama ve alımlama biçimine yönelmesi istenen özne için artık bütün sorunlar temelde kendiliğini yönetmeye dair psikik-psikolojik bir nitelik arz ediyordur. Girişimci için yeni bir etik haline gelen kişisel gelişim, piyasanın özgürleşme vaadinin çöküşünü takip eden yenilgi, değersizlik ve kaygı hislerini, bu hislerle ketlenen bireylerin piyasa mekanizmalarını ve ideolojisini sorgulamalarına fırsat vermeyecek bir tarzda psikolojikleştirme ve patolojikleştirme işlevini de üstlenir. “Fırsatları değerlendiremeyen, özgürlüğe ve hazza ulaşamayan sensin!” ikrarı ve “benim günahım!” suçluluğunu yaygınlaştırabildiği ölçüde, başarısızlığı kişisel ve öznel bir kusur ya da yetersizlik olarak içselleştirilebilmeye müsait kılar. Bekleneni veremeyenler, belirsizliğe adapte olamayanlar ve nihayet kaybedenler, negatif duyguların etkisi altında, *aslında* kendi potansiyellerinin ve güçlerinin farkına varamayanlardır (Plesa, 2020: 21). Eğer kendi kapasitelerinin ve potansiyellerinin farkına kendileri varamıyorsa, özgürleşmeleri, “özgüven” kazanmaları ve hayatlarını anlamlı-değerli kılmaları için gerekli olan “farkındalık” metalaştırılıp onlara pazarlanabilir.

Günümüzün popüler düşünürlerinden Byung-Chul Han, neoliberal rejimin “hükümet biçimi”nin “psikopolitika” olduğuna işaret ederken pek de haksız değildir (2019: 28). Gerçekten de, bugün ana akım psikoloji disiplininin, “neoliberal sistemlerin bir yeniden üretim mecrasına dönüştüğünü” pek çok psikolog da teslim etmektedir (bkz: Adams vd., 2019: 9-18). Keza, neoliberal girişimci etiğinin inşasında, psikoloji alanının varsayımlarından tek taraflı olarak yararlanılmadığına, karşılıklı olarak, psikolojinin nesnel ve ‘değer-bağımsız’ varsayım ve ölçütlerinin de neoliberal hedeflerle uyumlu olarak yeniden düzenlendiği ve dönüştürüldüğüne de dikkat çekilmektedir (Bettache ve Chiu, 2019: 8). Bilimsel bir uzmanlık sahası olarak psikolojinin söylemi, bireylere kendilerini her şeyden önce bir *homo psychologicus* olarak ele almayı ve yönetmeyi öğretirken, aynı zamanda piyasa aktör ve kurumlarına da çalışanların arzu, tutum ve davranışlarının nasıl yönetilebileceğine dair ölçütler sunmuş olur. Dolayısıyla, bugün bir yandan, piyasa ve pazarlama terminolojisinin psikoloji ve kişisel gelişim söyleminin diline ve kavramlarına başvurması, diğer yandan da

psikoloji ve kişisel gelişimin piyasa ve pazarlamanın sloganlarını benimsemesi iyiden iyiye kanıksanmış gibidir (Teo, 2018: 5). Sözelimi sosyal ve duygusal ilişkilerinde istediğini bulamayanlara kendilerini daha iyi “tanıtım” [self-promotion] için tavsiyeler vermek, ya da zamanını düzene sokmakta zorluk yaşayanlara kendilerini nasıl daha iyi yöneteceklerine [self-management] yönelik terapiler sunmakta bir tuhaflık yok gibidir. Diğer tarafta, şirket yönetimleri ise çalışanlarından yoğun tempoda “dayanıklılık” [resilience] göstermelerini ve yaptıkları işe yönelik yüksek bir “farkındalık” geliştirmelerini beklerken ya da insan kaynakları departmanları yeni adaylar için işe alım mülakatlarında “davranışsal değerlendirme” ölçümleri uygularken, psikoloji, kişisel gelişim ve iş dünyası alanlarının dilsel düzeyde bile nasıl iç içe geçtiğinin veciz örneklerini sunmuş olurlar. Psikolojinin “özsayı” ya da “öz-denetim” ölçekleri, aynı zamanda, bireylerin neoliberal değer ve davranış kalıplarını ne ölçüde içselleştirebildiklerinin de göstergesi olarak okunabilir (Teo, 2018: 6).

Klasik kapitalizmin fabrika, okul, iş yeri, klinik, hapisane gibi sabit mekân ve aygıtlarla işleyen ve en temelde bedenleri dışsal olarak “disipline” etme tekniklerine başvuran mantığından farklılaşan biçimde, neoliberal psikopolitikanın incelikli sömürü ve denetim biçimleri, olası direnç hatlarını bertaraf edebilmek ve verimliliği arttırmak için psişik ve zihinsel süreçleri ‘içeriden’ optimize etmeye odaklanır (Han, 2019: 37-39). Yukarıda saymaya çalıştığımız, yaşam koşullarından motivasyon artırıcı yaratıcı drama atölyelerine kadar bir dizi kişisel gelişim aracının hayatın her alanında bu kadar rağbet görüyor olması, optimizasyonun salt iş yeri rejimiyle sınırlı olmadığını ve bireyin bütün “kalbini ve ruhunu”, bizatihi özgür bireyi sorumlu ve aktör kılarak, öngörülebilir ve yönetilebilir kılma gibi bir işlevi de üstlendiğini gösterir. Emek gücü topyekûn bir “beşeri sermaye”ye evirildiği ölçüde, işe koşulan ve sömürülen yalnızca soyut ve genel bir emek gücü değil, dünya ve öteki insanlarla ilişkilenebilir mümkün kılan bütün bir bilişsel, libidinal ve duygulanımsal kapasitemiz olarak tanımlanabilecek “ruhlarımız”dır da (Berardi, 2012: 12). Rekabet ortamında bizden talep edilen, sadece herkeste bulunabilecek emek gücümüz, becerimiz ve uzmanlığımızla değil, kendimize özgü bütün psikolojik, entelektüel, bilişsel, yaratıcı ve duygusal güçlerimizle işe ‘ruhumuzu vermemiz’dir.⁶ “İş hayatı” ile iş dışı yaşam, emek gücü ile insan kaynağı olmak, çalışma ile “kendini gerçekleştirme” arasındaki sınırların iyice muğlâklaştığı günümüz toplumlarında, kişisel gelişim söylem ve pratiğinin, dolayısıyla, salt yeni ve gelip geçici bir beyaz yakalı trendinden ibaret görülemeyeceği, bütün bir

6 Zira artık formel bir mekanizma olarak “kurum”un yerini alan şirketin de bir “ruhu” olduğundan dem vurulur: “Bize korporasyonların bir ruhu olduğu öğretilir ki bu, dünyadaki en dehşet verici haberdur” (Deleuze, 2013: 191)

yaşama odaklanan neoliberal psikopolitikanın temel denetim mekanizmalarından biri olma işlevini de üstlendiğini ayırt edebilmemiz gerekir.

Neoliberal girişimcilik etiği, hem üretim hem de tüketim düzleminde klasik iktisadın fayda-faydasızlık ölçütünü geçersizleştirir. Mutlak performans ve hazza ulaşabilme buyruğu, girişimci özneyi hep daha fazlası için çabalamaya güdüler. Bu açıdan, kendilik/benlik, sadece işlenmesi gereken bir kaynak değil aynı zamanda sürekli esnekleştirilmesi ve aşılması gereken kırılgan ve muğlak bir eşiktir. Neoliberalizm, bir belirsizlik rejimi olarak, sadece piyasa mantığının sınırlarını bütün bir toplumsal yaşama yayarak ekonomik olan ile olmayan alanlar arasındaki ayrımı hükümsüzleştirmekle kalmaz, bağlantılı olarak, öznelğin ve kendilik inşasının sabitlemesi ve bir istikrara kavuşmasına da izin vermez. Esnekleşme, öznellik üretimi bağlamında, örneğin sosyal refah devleti modelinde ya da klasik kapitalizm koşullarındaki gibi “işçi”, “tüketici” ya da “sermayedar” gibi sabit ve sembolik konumların, yeni dönemde sayısız kaygan ve imgesel kimliklere doğru bölünmesinin de bir semptomudur. Piyasanın mutlak haz vaadinin yarattığı döngüde, sürekli keyif alma ve kendini icat etmeye teşvik edilen bireyler, benliklerini piyasanın dalgalanmaları uyarınca esnekleştirebilmeye, biçimsizleştirmeye ve yeniden işlenebilir kılmaya açık olmalıdırlar. Piyasa rekabetinin “doğa durumunda”, kendini yeni baştan yaratmak, yeni trendleri herkesten önce keşfedebilmeyi ve en nihayetinde herkesten bir adım öne geçip ayakta kalabilmeyi mümkün kılabilirdiğinde değerli olacaktır (Rossi, 2018: 148-149). Rekabette geride kalmak istemiyorsanız, yeni trendlere göre kimliğinizi yenilemek ya da kendinizi yeniden yaratmak durumundasınızdır. Pozitif psikoloji ve kişisel gelişim burada bir kez daha yardımınıza koşacaktır: Kendinizi gerçekleştirebilmeniz ya da potansiyelinizi ortaya çıkarmanız, aynı zamanda, olduğunuz kişiden sıyrılıp, piyasada ayakta kalabilmeniz için, istediğiniz kişi olabilmemiz anlamına da gelecektir.

Bugün yabancılaşma, artık Marx’ın söz ettiği türden insanın kendi potansiyellerinden uzaklaşmasından kaynaklanmamakta, bilakis tam da söylemsel olarak yabancılaşmayı aşıp “kendi olmak”, “potansiyellerini açığa çıkarmak” ve özgün-farklı olmak çabasında uç vermektedir. Kişisel gelişim ve psikoloji söylemi de, bir yandan kendini gerçekleştirmeyi, özgünlüğü ve özgürleşmeyi öne çıkarırken, diğer yandan kişisel gelişime ve terapiye bağımlılığı artan, giderek birbirine benzeyen sıradan bir kitle yaratmaktadır (Plesa, 2020: 132). Neoliberalizm, paradoksal biçimde, bireysel olarak kendini yeni baştan yaratmaya alabildiğine muktedir olduğuna inanan, kolektif ve politik düzlemde ise hiçbir şeyi değiştirmeyeceğine ve her şeyin kontrolü dışında geliştiğine ikna olmuş yarılmış öznellikler üzerinde inşa olur. Neoliberal girişimci-insan, yüzeydeki kadir-i mutlaklık yanılması dağıldığında, yoğun bir tükenmişlik ve depresyon sarmalı içerisinde bir nihiliste dönüşür.

2. Girişimcinin Bir Nihilist Olarak Portresi

Nihilizmin en ayırt edici veçhelerinden biri, salt bir anlam yitimi ya da değerlerin sonuna gelinmesi durumu olmanın ötesinde, yüksek değerlerin ortadan kalkmadan “kendi öz değerlerini düşürmeleri”, yüzeyselleşmeleri ve araçsallaşmalarıdır (Nietzsche, 2010: 27). Bugün, insanın özgürleşme deneyimine dair etik bir değer olarak hâlâ geçerliliğini sürdüren, kendi üzerinde çalışma ya da “kendini aşma”ya yönelik varoluşsal bir çaba, neoliberal öznenin nezdinde bir işletmecilik ve performans ilkesine dönüşerek basitleşir. Kapitalizmin her ilke ve erdemi niceliksel bir eşdeğerlikte düzleyen genel mantığına uyumlu bir biçimde, neoliberal öznellik rejimi de, insanın özgürleşme ve kendini gerçekleştirme çabasını, girişimcilik zemininde en nihayetinde “kaynakların” etkin yönetimi meselesine indirger. İnsanın özgür bir birey olarak kendini sürekli sorgulama ve değerlendirmesini gerektiren anlam arayışı, yeni girişimciliğin söyleminde, son kertede hep daha fazla üretim, kâr, tüketim ve haz döngüsüne hizmet eden ve seslendiği insanlarda hep daha fazla yetersizlik hissi uyandıran bir “başarı hikâyesi” olarak temellerinden koparılır. Girişimci-insan, görünürde (söz konusu döngüyü yavaşlatan) mevcut değerleri yıkıp (döngüyü hızlandıran) yeni değerleri “yaratıcı” biçimlerde icat etmeye ve bunun için şekli olarak da olsa bir “üst-insan” olarak kendi benliğini “sürekli olarak aşılması gereken” bir eşik olarak görmeye çağırılıyordur (Nietzsche, 2016: 112). Piyasanın mutlak haz ve özgürleşme vaadi çöktüğünde ise, söz konusu çağrının hakkını veremeyen girişimci-insan, hem dünyanın hem de kendisinin mevcut halinden edilgin bir mutluluk duymaktan başka bir iddiası kalmayan bir “son insan”a dönüşür.

Girişimcinin nasıl bir “son insan”a dönüştüğünü açıklamaya girişmeden önce Nietzsche’nin nihilizm kavramının barındırdığı muhtelif anlamlara değinmek gerekir. Nietzsche, *Güç İstenci*’nde, kavramın birbiriyle çelişme riski barındıran birden çok tanımını verir: Nihilizm, “zorunlu” bir tarihsel süreç, bir kültürel vaka, bir psikolojik tutum ve aynı anda hem bir güç hem de bir zayıflık işareti karşılık gelebilir. Bu tanım bolluğundan, nihilist tiplerindeki çeşitlemeler de nasibini almıştır: “Kusursuz nihilist”, “aktif nihilist”, “pasif nihilist”, “radikal nihilist”, “tamamlanmış” ve “tamamlanmamış” nihilizm, vb.⁷ Öyle ki, Carr’in, Nietzsche’nin nihilizme dair yazdıklarından açıkça çıkarabileceğimiz tek noktanın, onun belirsiz olduğu yönündeki tespiti çok da haksız değildir (1992: 27). Gerçekten de, Nietzsche, bu yorumu güçlendirir bir tarzda, aktif ve pasif nihilizm ayrımı yapmadan önce şu notu düşer: “Nihilizm: *Belirsizdir*” (2010: 37). Belirsizlik, sadece Nietzsche’nin *Güç İstenci* başlığıyla sonradan toparlanan notlarının dağınıklığından değil, bizatihi kavramın karşılık

7 Alan White, bu kategorileri üç başlık altında toplar: “Dini”, “radikal” ve “kusursuz” nihilizm. (Bkz: White, 1987).

geldiği olgu, süreç ya da durumdan kaynaklanır. Bir çağın adı olarak nihilizmi karakterize eden, aynı zamanda eski değerleri “parçalayan” ve geleceği öngörülemez kılan bir belirsizlik rejimi olmasıdır: “Hiçbir şey ayaklarının veya kendi içindeki bir inancın üzerinde sağlam durmadığı” için, nihilist insan önünü görebilmekten ve eskiyi ne kadar anlamış olursa olsun “yeni bir şeyler için güçlü olmaktan” alabildiğine uzaklaşmış bir biçimde kendi benliğini muğlaklaştırır (Nietzsche, 2010: 64). Neoliberal dönemi bir nihilist çağa dönüştüren yalnızca kanıksanmış bir anlam yitimi ve piyasa düzeneği içinde üstün değerlerin kendini değersizleştirmeleri değil, bunun yanında bir mutlak haz ve kendini aşma buyruğu uyarınca da özneyi belirsizleştirmesi ve kendi içinde parçalamasıdır. Dünyanın karmaşıklığı ve öngörülemezliğinin sorumluluğu üzerine yüklenen belirsizlik aktörü olarak girişimci-insanın deneyimini nihilist bir varoluşa evrilten, her şeyden önce, karşılık vermesi imkânsız bir buyruğun gölgesinde sürekli bir sınır aşımı hareketiyle kendini inşa ederken paradoksal olarak kendi benliğini alabildiğine çözmektedir.

Girişimci, muğlak kimliğinde, nihilizmin birbirinin zıt kutbu gibi görünen birden çok veçhesini aynı anda deneyimler. Pandeminin de etkisiyle bir kıyamet öncesi eşikte kalakaldığımız hissini iyice yaygınlaştığı günümüzde, o, öncelikle, bir “son insan” olarak öne çıkar. “Başka bir dünya” umudu ve arayışının nafililiği ve imkânsızlığına kanaat getiren ve verili dünyayı bütün değersizliği ile değiştirilemez tek gerçeklik olarak kavrayan “son insanlar”, eylem kapasiteleri azaldığı ölçüde, “edilgin bir mutluluğa” gömülürler: “ ‘Biz mutluluğu bulduk’ der son insanlar ve kırparlar gözlerini” (Nietzsche, 2016: 11). Stresin ve negatif duyguların, bu stresi yaratan somut koşullardan ziyade bunları alımlayış tarzımızla ilişkili olduğunu vurgulayan kişisel gelişim ve pozitif psikoloji, bugün girişimci son insanın kendi başarıma ve mutlu olma kapasitesine karşı sorumluluğunu hatırlatırken temelde “değiştirebileceğin bir şey yok, keyfini sür!” mottosunu dolaşıma sokuyordur. Bireye, kendi “gelişimine” dair mutlak bir kudret atfeden pozitif psikoloji ve kişisel gelişim ideolojisi, Chul-Han’ın “olumluluk toplumu” olarak adlandırdığı günümüz kolektif varoluş deneyiminde (2021: 20), görünürdeki vadinin aksine, tam da insanın acı ve diğer bütün negatif duygularla baş edebilme irade ve kapasitesini aşındırır. Mutlu olmayı bir buyruk haline getiren kendini aşma ve yeni baştan yaratma söyleminden geriye kalan ise, “özünde uyuşma, sersemleme, rahat ve huzur...gerginliğin gevşemesi” ile karakterize olan bir “istenç yokluğu” halidir (Nietzsche, 2013: 53). Mutlu olma çabası eylem kapasitesinden koparılan ve edilgin bir kendi üzerinde çalışma alıştırmalarına dönüştürülen son insan, bu çabasının nafililiğini ve genel olarak dünyanın anlamsızlık ve değersizliğini, artık bir kriz olarak değil Nietzsche’nin vurguladığı gibi “normal bir koşul olarak” sıradanlaştırır ve kanıksar (2010: 38). Bireysel varoluşun “insan sermayesine” evrilmesi ile birlikte, bütün insani değer ve erdemlerin birer

‘girdiye’ indirgenmesi ve kişinin ruhunu da bir yatırım aracına dönüştürerek pazarlanabilir kılması rezil bir şey olmaktan çıkıp gündelik bir pratik halini alır. Neoliberal öznellik rejimini nihilist bir varoluşa dönüştüren, belirsizliği mutlak kılmasının yanında, anlamsızlığı da değerlerin yeniden değerlendirilebileceği bir kriz eşiği olarak deneyimlemenin ve işleyebilmenin önünü alabilmesidir.

Yine de, neoliberal özneyi, hissiz ve ılımlı bir konformistten ibaret görmek hata olacaktır. Piyasanın mutlak haz buyruğu, sınırları sürekli aşmaya zorladığı ölçüde, bu pasif mutluluk halini “diyalektik olmayan ayrıştırıcı bir sentez”⁸ ilişkisi içerisinde hem dışlayan hem de besleyen bir tarzda, aşırı tutkulara, heyecanlara, duygulara çağrı yapar (Diken, 2011: 14). Günümüzde insanın akıl ve muhakeme kapasitesinden daha çok duygularına [*emotions, feelings*] hitap ediliyor olması tesadüf değildir.⁹ Sosyal medyanın ve internet teknolojilerinin sunduğu olanakların da etkisiyle, sınıfsal ya da sosyo-ekonomik olarak toplumsal gerçeklikte nerede durduğumuzdan ziyade öznel olarak ne “hissettiğimiz” önem kazanır. Satın aldığımız şeyler ya da genel olarak bütün bir tüketimimizi, maddi ihtiyaçlarımızı ne kadar karşıladığının yanında, bizi ne kadar “iyi, farklı ve ayrıksı *hissettirdiği*” üzerinden de değerlendiririz (Teo, 2018:10). Gerçekliğin bu kadar giriftleştirdiği bir atmosferde, rasyonel kavrayış kapasitesinden çok, bizi

8 Diken’in Deleuze ve Guattari’den bir miktar değiştirerek devraldığı bu kavram, çok genel olarak, görünürde birbirlerini dışlayan zıt kutup ya da eğilimlerin, Hegelci anlamda diyalektik bir sentez içerisinde içerilerek aşılmadan, birbirleri ile bir “ilişkisizlik” zemininde “ilişkilenmesine” göndermede bulunur. Deleuze ve Guattari’nin *Anti-Oedipus* adlı eserlerinde arzunun “kaydedilmesi” bağlamında geliştirdikleri bu “ayrıştırıcı sentez” türünde ayırım, “ayırıcı kalırken yine de ayrılmış terimleri” bir arada tutar ya da bu terimlerden “birini diğeri ile kısıtlamadan veya diğeri birinden dışlamadan onları tüm uzaklıkları boyunca” olumlar (2012: 107). Böylece ne kadar “ilişkisiz” ve uzak gözükürse gözüksün, günümüzde aynı anda hem pasif bir mutluluk halinin hem de aktif ve aşırı bir güdülenmenin nasıl birbirlerini koşullayabildiği ve olumlayabildiğini düşünebilmemize olanak sağlar.

9 Duygu kavramının [*emotion*], günümüzde, dış gerçekliğin ‘içimizdeki’ öznel etkileri olarak anlaşılmaya yatkın kılındığı ölçüde psikolojinin uzmanlık sahasına bırakıldığından söz edebiliriz. Bu anlamıyla, kişisel birer ‘hissiyat’a dönüştürüldüğünü öne sürebileceğimiz duyguların, girişimcinin kendi benlik yönetimi sürecinde, piyasa tarafından araçsallaştırılmaya ve denetlenmeye müsait kılındığını da varsayabiliriz. Oysa, Spinozacı bir etik bağlamında, hislerin değil ama duygulanımların [*affects*] kolektif karşılaşmalar boyunca eyleme ve düşünme kudretimizi arttıran, bedenlerin içlerinde değil de aralarında oluşan bir yeğinlik olarak da düşünülebileceği ve bu bağlamda kolektif bir özgürleşme politikasının da temel zeminlerinden birine dönüştürülebileceği akılda tutulmalıdır. Duygu ile duygulanım ayrımı ve duygu kavramına dair mevcut yanlış varsayımların bir özeti için bkz: Massumi, 2019: 210-217

yanıltmayacağını düşündüğümüz “hislerimize güvenmeyi” tercih ederiz. Piyasanın “hakikat rejimi” artık bireyin rasyonel tarafından daha çok duygusal kapasitesi içerisinde işlemektedir. Bir bütün olarak kapitalizmin istikrarı, artık sadece emek gücü ve becerilerin değil bunun yanında duygusal zekâ ve sermayenin seferber edilebilmesine bağlı gibidir.¹⁰ Mutlak haz alma buyruğu, çıkar ve yararın ne kadar maksimize edildiğinden çok, hislerin ne ölçüde yoğunlaştırılabildiği ve uçlara sevk edilebileceği üzerinden test edilir. Herkesin eksiksiz bir biçimde kendi kendisinin efendisi olabileceğine dair yürürlükte olan inanç uyarınca, hayali bir düzlemde inşa edilmeye çalışılan benlik hazzının önünde engel teşkil eden ve duyguları, heyecanları, tutkuları ılımlı bir ortalamada kalmaya çağıran her türlü değer görünürde radikal bir tarzda sorgulamaya ve yıkıma tabi tutulur. Serbest piyasanın neoliberal öznelere vaat ettiği kadir-i mutluluk ve özgürlük, her türlü yüceltme ve ahlaki projeye bağlarını koparmıştır. Hazza ulaşmak ve yatırımının getirisini maksimize etmekten başka bir projesi olmayan, bundan başka hiçbir insani değer ve inançla kendini kısıtlamaya yanaşmayan günümüz radikal nihilist özneleri için özgürlüğün anlamı bir dizginsizleşmeye dönüşmüştür: Brown’un da isabetle tespit ettiği gibi, nihilizmin neoliberalizmle kesişmesinde vücut bulan, “yapacağım çünkü yapabiliyorum, çünkü hiçbir şeye inanmıyorum ve kendi güç istencimden başka hiçbir şey değilim” özgürlüğüdür (2021: 188). Dolayısıyla mevcut değerleri sorgulama ve yıkım çabası, yeni değerleri yaratabilecek bir irade ve kudretin doğuşundan çok, hâlihazırdaki inançsızlığı daha da pekiştirir. Duygular, görünürdeki bütün radikalliklerine rağmen, en nihayetinde kişisel birer hissiyata indirgendikleri ölçüde, anlamsızlığın ve değersizliğin ötesine geçmeye değil ancak üzerini örtmeye hizmet ederler. Sonuçta, değersizleşmeyi normal bir durum olarak kanıksayan edilgin bir memnuniyete, haz döngüsü içerisinde her an sıradanlaşmaya mahkûm değerleri yıkmaya yönelik sahte bir radikallik eşlik eder.

Sürekli kendini aşma talebini hiçbir zaman tam olarak karşılayamayan girişimci, kendi yetersizliği ve kudretsizliğiyle yüzleştiğinde yoğun bir çöküntü, kaygı ve depresyon hali sergiler. Yetersizlik hissi ise, girişimcinin “olumsuz nihilizm” biçiminde karşımıza çıkan bir çilecilik ve hınca başvurmasının önünü açar. Girişimci öznenin, salt edilgin bir nihilist ve ikon kırıcı bir radikal olmanın ötesinde aynı zamanda nasıl bir “hınç insanı”na da dönüşebildiğini değerlendirebilmemiz için, öncelikle, neoliberalizmin, Adam Kotsko’nun isabetli tespitiyle (2018), bir ahlaki dizgeye göre suçlulaştırma, şeytanlaştırma ve damgalama stratejilerine başvuran bir siyasal teoloji olarak da işlediğini ayırt

10 Bu anlamda, “Dünya Ekonomik Forumu”nda sadece siyasi karar alıcılar ya da iş dünyasının değil, kitaplarıyla (“İşbaşında Duygusal Zekâ”, “Duygusal Zekâ Neden IQ’dan Daha Önemlidir?”) duyguların önemine vurgu yapan Daniel Goleman gibi prestijli psikologların da konuşma yapmaya çağırılmasında bir tuhafılık yoktur.

edebilmemiz gerekir. Bu noktada, neoliberalizmin kendi içinde nasıl bir mutasyona uğradığı ve “cezalandırıcı” bir evreye ulaştığına dikkat çekilmelidir. William Davies, 2008’de patlak veren küresel ekonomik krizin ardından, 1990’larda serbest piyasa düzeninin etrafında oluşan “kapsayıcı” ve “pozitif” halenin dağıldığını ve neoliberalizmin “cezalandırıcı” bir ahlaki dizgeye göre işleyen yeni bir evresinin başladığını vurgular (2016: 130). “Cezalandırıcı neoliberalizm” evresinin temel karakteristiklerinden biri, piyasadaki her ‘rasyonel’ aktöre potansiyel bir zenginleşmenin vaat edildiği 1990’ların “pozitif” ve “normatif” evresinin aksine, kemer sıkma önlemlerinin ve “acı reçetelerin” yürürlüğe sokularak herkesten bir “müşterek fedakârlık” beklenmesi ve alttan alta herkesin bir biçimde piyasaya “kurban edilebileceğinin” ima edilmesidir (Brown, 2018: 259-261). Bir diğeri ise, bağlantılı olarak, ekonomik başarısızlığı ve yoksullaşmayı bir ahlaki zayıflık bağlamı içerisinde değerlendirilmesi ve mutlak bir “sorumlulaştırma” söylemine başvurup, kaybedenlere karşı şeytanlaştırma ve nefreti devreye sokmasıdır. Ödeyemeyecekleri kredileri alarak bütün topluma malî külfet yükleyen yoksullar, sosyal yardımları kötüye kullanan ve kendi üretmedikleri toplumsal zenginliği ‘sömüren’ işsizler, yaşlılar ve, bir bütün olarak, *loser*lar, piyasa düzeninin onlara ‘bahşettiği’ fırsatları ve özgür iradelerini ‘istismar etmekle’ başlarına gelen sefaleti ‘hak etmişlerdir’. Ortaya çıkan sefaletin suçu piyasa mekanizmalarında değil, özgür irade ve tercih hakkını hatalı bir biçimde kullanan başarısız yatırımcılarınadır: Mademki piyasa eninde sonunda adil olanı tesis edecektir, kaybedersen, bu yalnızca “senin günahın” yüzündendir ve bu başarısızlığın bedelini de kendi başına ödemelisin (Kotsko, 2018: 93-94). Aksi halde, ‘oyunu bozarsan’ ve isyan edersen, utandırılma, suçlanma, damgalanma ve en nihayetinde şeytanlaştırılma ‘riskini’ de göze almalısındır.

Bireye başkalarına karşı sorumluluk yükleyen toplumsal bağlar ve dayanışma biçimlerinin kişisel gelişim ideolojisinin de etkisiyle iyiden iyiye aşınmaya yüz tuttuğu cezalandırıcı neoliberalizm evresinde, kendinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı ve kimseye borçlu olmadığını düşünen yalıtık girişimci özneleri bir arada tutan dinamiklerden biri de hıncın örgütlenebilmesidir. Nietzsche’nin yorumunda, bilindiği gibi, hıncın [*ressentiment*], tepki vermenin, reaksiyon göstermenin (tepkisel kuvvetlerin), etkin bir şekilde eylemde bulunmaya (etkin kuvvetlere) galebe çalmasıyla ortaya çıkar. Eylemde bulunmak ya da harekete geçmek yerine sadece “hisseden” hıncılı insan, kendi aciziyetinden dolayı içinde biriken öfke, nefret ve kıskançlık gibi duyguları, önce bütün bir yaşamı sonra da başkalarını suçlayarak ve kötüleyerek dindirir. Hıncın insanı, başkalarını suçlayabildiği ve şeytanlaştırabildiği ölçüde kendi iyiliğini tesis edebilir: “ ‘Şeytani bir düşman’ düşünür ve bu aslında, onun temel kavramıdır, artık bundan o, bir kopya, bir örnek tasarlar, ‘iyiyi’ — tam kendisini!..” (Nietzsche, 2013: 54). Hıncın formülü dolayısıyla “sen kötüsün,

öyleyse ben iyiyim”dir (Deleuze, 2010: 155). Bugün neoliberal ideolojinin kadir-i mutlaklık fantezisinin dağılmasıyla kendi yoksulluğu, tükenmişliği ve kudretsizliğiyle baş başa kalan yalıtık neoliberal öznelerin belirleyici tepkilerinden biri, hıncın işleyişinde geçerli olduğu gibi, kendi durumlarının somut nedenlerini sorgulamak ve değiştirmek yerine başkalarını suçlamaktır; başarısızlığının ve yoksulluğunun nedenlerini, piyasanın mutlak haz ve performans düzeneğinde aramak yerine, yukarıda saydığımız, toplumsal zenginliğin “paraziti” olarak gördüğü kesimlere yükler. Bu anlamda, neoliberalizmle birlikte bütün dünyada muhafazakârlığın ve otoriter sağ popülizmin yükselmesini de, eski konumlarını yitiren orta sınıfların öfke ve hıncını, mevcut piyasa rejimi için tehlike yaratmayacak hedeflere kanalize edebilme becerisinde aramak yerinde olur. Göçmenlerden yoksullara, sosyal yardımlara dayanarak ‘sefih’ bir yaşam sürenlerden genel olarak rekabette tutunamayanlara kadar, piyasanın ‘herkes için’ eşit bir şekilde sunduğu özgürlük, zenginlik ve mutluluk fırsatlarını değerlendiremeyenler, otoriter popülist siyasal partiler için günah keçileridir. Esas ‘mağdurlar’ ise piyasa rekabetine bütün kaynaklarını seferber ederek dâhil olan ve risk almayı bir yaşam biçimi haline getiren yeni girişimci ruhlardır. Siyasal olguları açıklarken komplo teorilerine başvurudaki yükseliş ve post-hakikat atmosferinin yaygınlaşmasının da, genel olarak nihilizmin semptomları olmalarının yanı sıra, hıncın başat bir hissiyat haline gelip yönetilebilir kılınmasıyla ilgili olduğu kaydedilmelidir. Öte yandan, yönetimlerin damgalaması yanında, kişisel gelişim ve girişimcilik ideolojisi de, başarısızlığı ya da tutunamama durumunu, kişisel bir düzlemde patolojikleştirebildiği ölçüde, bir tür yeni çileciliğin de önünü açar. Eyleme geçemeyen hınç insanının, değerleri tersyüz eden dinde ve rahip figüründe, kendi zayıflığının bir gerekçelendirilmesini bulmasını andırır bir biçimde, girişimci de, kendi başarısızlığının nedenlerini kişisel gelişim söylemi içinde kendinde aramaya yönelir: Rekabet ortamında alması gereken riskleri almamış olduğu, yeterince öngörülmesi ve yaratıcı davranmaya cesaret edemediği için kaybetmiştir. Kişisel gelişim söylemi, psikolojiyi yaşamın tümüne hâkim kılabilirdiği ölçüde, rahip figüründe olduğu gibi, suçluluk, korku ve hınç duygularının içselleştirilmesine karşılık gelen bir çileciliğin önünü açar. Mutlak performans ve haz düzeneği karşısında kendini yetersiz hisseden girişimci, bir yandan *loser*lara yönelttiği öfkesini, diğer yandan kendine çevirir; bir hınç insanı olarak neoliberal özne artık “benim günahım!” diyebilmeyi öğrenmiştir. Bu günahın bedelini ödemeyi ve kendini “sağaltmayı” mümkün kılacak olan da, döngüsel olarak yine kişisel gelişim teknikleri olacaktır.

3. Sosyal medya ve yeni nihilist döngüler

Homo neoliberalus'un, hem mutlak performans ve haz düzeneğine uyarlanmak hem de bu uyarlanma çabasının yarattığı kaygı ve depresyonla baş edebilmek için başvurduğu kişisel gelişim ideolojisini bizi kendi gerçekliğimizi görebilmekten alıkoyan bir “yanlış bilinç” formuna indirgemek hata olur. Bugün bireysel yaşamların girişimcilik modeline göre değerlendirildiği ve örgütlendiğinin, vaat edilen hazzın ve özgürlüğün huzur ve tatmin değil daha fazla kaygı ve tükenmişlik ürettiğinin, kişisel gelişimin rağbet görmesinin de bu yeni girişimcilik modeliyle bir ilgisi olduğunun pek çok insan farkındadır. Dahası neoliberalizmin bugünkü işleyişinde, serbest piyasanın daha fazla zenginlik ve özgürlük getireceğine dair bir inancın korunmasına ve genel olarak sisteme aktif bir rıza sağlanmasına da ihtiyaç varmış gibi gözükmemektedir. İçinde yaşadığımız düzene inanıp inanmamamızın, onun bir anlamı olup olmamasının pek bir önemi yok gibidir; zira işliyordur. Peki o zaman neoliberalizm bir ideoloji olarak öznelerde nasıl yer edinmekte ya da ‘tutmaktadır’? Bu soruyu yanıtlayabilmek için, ideolojiyi inançlar ya da düşüncelerde yaratılan bir “yanlış bilinç” olarak görmenin ötesine geçip, onun bir toplumsal oluşumun maddi pratiklerine içkin bir biçimde işlediğini kavrayabilmemiz gerekir. İdeoloji, Althusser’in neoliberal mantığın yerleşmesinden çok önce işaret ettiği gibi (2006: 88-96), ‘özgür’ öznelere dönüştürdüğü bireylerin inancını ya da inanmayarak yerine getirdikleri maddi edim ve pratiklerde vücut bulur. Neoliberal toplumların kinik girişimcileri, piyasanın görünürdeki vaadi ile kendi gerçeklikleri arasındaki mesafenin elbette farkındadır ve bu mesafeyi kimi zaman eleştiri kimi zamansa yoğun bir ironi ve mizahla teşhir etmekten de geri durmazlar. Yine de, ne kadar eleştirse ve teşhir etseler de, bütün bir maddi varoluş pratiğini girişimcilik modeli ile uyumlu bir biçimde devam ettirdikleri, dürtüsel olarak tekrar tekrar aynı şeyi yapmaktan kendilerini alamadıkları ölçüde, neoliberal ideolojinin işlemlerini mümkün kılarlar. Kendi bireysel ve toplumsal varoluşu ve geleceği üzerinde hâkimiyetini kaybettiğini hisseden ve en nihayetinde bütün anlam ve değer arayışının nafiye olduğuna de kanaat getirmiş gözükken kinik neoliberal özne, imkânsız bir haz vaadinin döngüsünde aynı şeyleri tekrarladıkça, nihilist bir sarmala hapsedilmiş gözükür.

Mevcut nihilist sarmalın, nihilizmin klasik biçimlerinde göz önünde bulundurulmadığını söyleyebileceğimiz karakteristikleri de mevcuttur. Bu karakteristikleri ayırt edebilmek için, günümüzde, internet-enformasyon teknolojileri ve sosyal medyanın, piyasa ve girişimcilik mantığının ekonomik alandan bütün bir sosyal varoluşa yayılmasında ve genel olarak öznelik inşasında hayati bir rol üstlendiğini kaydetmemiz gerekir. Hardt ve Negri’nin terimiyle bugün yabancılaşmadan değil “medyalaştırılmaktan” söz etmemiz gerekir ki bu ikincisini ayırt eden bilincin bölünmesinden ziyade bir ağ ortamına tabi kılınp özümsemiş olmasıdır (2013: 23). Bu ağ ortamı bizi sürekli

katılmaya, yeni seçimler yapmaya, kanaatlerimizi dolaşıma sokmaya ve kendimizi yeniden inşa etmeye çağırır. Bu teknolojilere ya da ağ akışına gönüllü katılım sağlayarak, sadece boş zamanımızı değerlendirmekle kalmaz, bütün bir zihinsel ve bedensel deneyimimizi işlenebilir bir dataya indirgeyip piyasaya sunmuş oluruz (Pook, 2018: 1-2). Bugün internete dâhil olmak, özgürce oluşturduğumuzu düşündüğümüz tercihlerimizin zapt edildiği ve algoritmaların bize yeni tercihler sunduğu bir akışa kendimizi bırakmak anlamını taşır. Bu teknolojiler, sadece kendimizi istediğimiz kişiye dönüştürebileceğimize dair narsisist yatırımımızı ve kadir-i mutluluk algımızı beslemekle kalmaz, aynı zamanda, bu vaadin ulaşılmazlığına kanaat getirmiş gözüksek de, tekrar tekrar aynı şeyleri yapmaya kilitlendiğimiz ölçüde, dürtüsel düzeyde bizi imkânsız bir haz döngüsü içerisinde tutmaya da hizmet eder (Dean, 2011: 39-40). Arzudan farklı olarak dürtü, paradoksal olarak, mutlak bir hazza, ona ulaşamamanın tekrarlı süreciyle ulaşılmış olur; dürtünün döngüsünde başarısızlık kendi içinde bir başarıya dönüşür. İnternet teknolojilerinin neoliberal öznellik inşasındaki belki de en dikkate değer başarısı, veri akışını ve dolaşımını alabildiğince hızlandırmak suretiyle, arzuların kapasitemizin kendi doğasında ve rotasında işlenmesini engelleyebilmesi ve arzularımıza “kısa devre” yaptırarak onları piyasanın hızıyla uyumlu bir biçimde doğrudan ve dolaylı tatmin arayan dürtülere indirgeyebilmesidir (Woodward, 2019: 254). Dürtüsel tatminin döngülerine yakalandığımız ölçüde, geleceğe yönelik uzun erimli, anlamlı ve değerli projeksiyonlar yapabilme kapasitemizi de yitirmiş ve sürekli kendi içinde bölünen kaygılı bir şimdiye hapsolmuş oluruz. Öyleyse neoliberal iletişim teknolojilerinin hayatlarımızın doğal ve vazgeçilmez birer uzantısına dönüşecek ölçüde yaygınlaşıp kendilerini yeniden üretebilmelerinin bizim onların sunduğu mutlak haz vaadine inanıp inanmamamızla bir ilişkisi olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz; tüketim tercihlerimizden sisteme yönelttiğimiz politik eleştiriye ya da fiziksel görünüşümüzden o anki duygu durumumuza kadar neredeyse her bedensel, psişik ve zihinsel deneyim ‘paylaşımımızı’, gönüllülük düzleminde, dürtüsel olarak birer ‘içerik’ biçiminde sunmaya devam ettiğimiz ölçüde, ‘mekanizmasını çözdüğümüz’ ama muhtemel bir sonlanışını bir türlü tahayyül edemediğimiz bu teknolojiler işlemeye devam edecektir.

Sosyal medya ve iletişim teknolojileri, bilgiye erişimimizi kolaylaştırması ve kendimizi ifade edebilecek daha eşitlikçi ve yatay ortamlar yaratması gibi yadsınamaz yararlarının dışında, kişisel gelişim ideolojisiyle titreşim halinde, hem yarattıkları kendine has yabancılaşma biçimleri, hem de bu yabancılaşma ile baş edebilmek için sundukları olanaklarla, günümüzde yeni nihilist öznelliklerin üretimi için de ayrıcalıklı bir mecra işlevi görürler. Öncelikle, yukarıda da değindiğimiz üzere, bilhassa sosyal medya uygulamaları, kullanıcılarına kendilerini ‘en iyi biçimde’ sunmaya (“*best version of yourself*”) dair bir motivasyon sağlayıp onların narsisist yatırımlarını besler ve bu narsisist özne

nezdinde başkalarının salt tasdik edici edilgin birer ‘yankıya’ indirgenmesine katkıda bulunurken, görünürdeki vaatlerinin aksine, gerçek anlamda dönüştürücü bir karşılaşma ve deneyimin önünü tıkamaya hizmet ederler. Bu anlamda, internet iletişiminin, büyük ölçüde, sahici bir iletişimin doğasında barındırdığı karşılıklılık hukukundan mahrum kaldığına, zira internet üzerinden paylaşılan bir iletinin, karşılık bulmak ya da yanıtlanmaktan önce, veri akışına bir içerik sağlamak için dolaşıma girdiğine işaret edilmelidir. Veri ve içerik akışının alabildiğine hızlandığı sanal ortamda, bir iletinin içeriği, kime seslendiği ya da genel olarak değeri, ne kadar fazla dolaşıma girdiği üzerinden ölçülür. İnternet iletişimindeki bu değersizleşme, şüphesiz ki, neoliberalizm koşullarında bütün değerlerin değersizleşmesi ya da araçsallaşması sürecinden bağımsız düşünülemez. Bu genel değersizleşmenin yanında, sürekli çevrim içi ve ağa bağımlı varlıklar olarak, sonsuz veri akışında dikkatlerimiz aşırı uyarılmış biçimde giderek daha fazla hissizleşiriz; narsisizme eşlik eden bu hissizleşme, veri işleme ve yorumlama kapasitemize denk gelen duyumsama ve duyarlılık eşliğimizin çok ötesinde bir uyarıcı yüküne maruz kalarak “dumura uğramak” biçiminde tezahür eder (Berardi, 2014: 34-35). Dolayısıyla, günümüzde sosyal medya mecraları üzerinden gözlemleyebileceğimiz yabancılaşma ve yalnızlaşma, paradoksal olarak aşırı iletişim yükü altında sürekli bağlantıda olma durumundan kaynaklanıyor gibi gözükmektedir. Üstelik az çok her ‘bilinçli’ kullanıcı bu durumun farkındadır ama pek azı bu sürece direnebilecek ve dürtüsel döngünün dışına çıkmaya yeltenecek istenç ve takati kendisinde bulabilir. Piyasa rasyonalitesine aykırı hareket eden *homo economicus*’un irrasyonel olmakla kalmayıp “hakikatin” de dışına düşeceği ve gerçekliği reddetmiş olacağı algısına benzer biçimde, sürekli bağlantıda kalmamayı ya da söz konusu mecralarda yer almamayı tercih etmenin de yalnızca ‘demode olmak’ değil aynı zamanda sosyal varoluşun ve gerçekliğin dışına düşmek anlamına gelebileceği algısı da, söz konusu dürtüsel döngünün işlenmesine katkıda bulunur.

Yeni nihilist öznellikler için, internet teknolojileri ve sosyal medya mecraları, aynı zamanda, bu değer yitimi ve anlamsızlıkla baş etme olanakları da sunar. Günümüzün yeni nihilizmini ayırt eden karakteristiklerden biri, artık yaygın bir kolektif hissiyat olarak anlamsızlığın kabulünün, yeni politik dayanışma tarzlarına değil, öncelikle mizah, ironi, hiciv, parodileştirme ve trajikomediyeye yol açmasıdır. Aşırı farkındalık, ironi ve kendi durumunu ‘tiye alma’ tavrı ile karakterize olan yeni nihilizmin, yaygın anlamsızlık ve değersizleşmeyi ‘işleme’ biçimlerinin başında, bu nihilizmi karikatürize etme ve parodileştirme yoluyla olumsuzlama çabası gelir. Özellikle sosyal medya mecralarında yaygın olan mizah kültürü, öznelerin gerçek durumlarıyla imgeledikleri konuları arasındaki mesafe ve çelişkiyi (“başkalarının gördükleri, aslında olan” görsellerinde olduğu gibi) bir trajedi ya da umutsuzluk olarak deneyimlemelerini önler. Trajedinin sindirilemediği yerde komedi unsuru

ağır basmaya başlar. Olumsuz ya da tatsız duygulara izin verilmeyen ya da bu duyguların paylaşımının ancak komedi kılıfında dolaşıma sokulmasına tahammül eden günümüz “olumluluk toplumu”nda (Han, 2021: 20), insanlar, eziyet ve acıyla başa çıkabilme, trajediye biçim verebilme yetisini yitirdikleri ölçüde, edilgin birer seyirciye dönüşmüş durumdadır. Yeni nihilist öznelliğin ‘külyutmaz’ farkındalığı, görünürdeki keskinliğine rağmen, sosyo-politik meselelerin yakıcılığını ve politik direniş eksikliğini parodileştirmeye meylettığı ölçüde, en nihayetinde bu yakıcılığı yumuşatma ve kolayca sindirilebilir kılmaya hizmet eder (Plesa, 2020: 112). Bu tür bir nihilist varoluş tarzını döngüsel kılan, neoliberalizmin kapsama alanının genişliğini gösterircesine, anlamsızlık farkındalığının ve onu aşma çabasının bile araçsallaştırılabilir ve metalaştırılabilir olduğu gerçeğidir. Bütün bu trajikomediyi furyasında es geçilen nokta, Žižek’in de isabetle tespit ettiği gibi (2011: 24-25), her ideoloji gibi neoliberal ideolojinin de, üzerimizdeki hâkimiyetini, ona hiç inanmıyor ve onu hiç de ciddiye almıyor gözüktüğümüz bu parodileştirme ve komiksileştirme pratiklerinde, bu “kurtarıcı gülüş anında” kazandığıdır. Sosyal medyanın arkasındaki sermaye tekelinin ya da tercihlerimizin ve paylaşımlarımızın en nihayetinde internet algoritmalarına sunduğumuz datalardan ibaret olduklarının ne kadar farkında olursak olalım, mizahın, parodinin ve ironinin sunduğu geçici rahatlamaya kendimizi bıraktığımız ve dürtüsel haz döngüsü içerisinde kaldığımız sürece, gerçek anlamda politik bir dönüşüm ve birleşim yaratabilmekten aciz kalmanın ötesinde neoliberal ideolojinin kendini yeniden üretebilmesine de katkı sağlamaktan kurtulamayız.

İletişim teknolojilerinin vaatlerinden biri de, politik anlamda da insanların farkındalığını ve katılımı arttıracacağı ve siyasal rejimlerin demokratikleşmesine katkıda bulunacağıdır. Oysa enformasyon çağında politik etkinlik, büyük ölçüde, gerçek bir örgütlenme çabası olmaktan çıkıp kitlelerle temasını kaybettiği oranda sosyal medyaya sıkışmış gibidir. Ne kadar politik, radikal ve eleştirel de olsa, sosyal medyadaki her keskin mesaj ya da katkı, içeriği ya da kime seslendiğinden önce, en nihayetinde ne kadar dolaşıma girebildiğiyle değerlendirilecektir. Somut bir etki yaratıp yaratmadığını sorgulamaksızın enformasyon akışına politik öfkenin, kanaatlerin ya da serzenişlerin birer içerik olarak sunulması, insanlarda kendi kanaatlerinin tescillendiği ve politik katılım sağladıklarına dair bir rahatlama yaratır; hükmünü yitirmiş sözün eylemin yerini aldığı, “söyleyip ruhunu kurtarmanın” esas olduğu bu vasatta, söz konusu rahatlama da en nihayetinde karşılıklı bir edilginleşmeye neden olur. Bunun neoliberal ideolojinin işine gelen tarafı, söz konusu edilginleşmenin, radikal ve gerçek anlamda dönüştürücü olabilecek politik enerjilerin soğurulmasına yol açmasıdır (Dean, 2011: 31-32). Politik yeğlilikler, kendi iddialarını evrenselleştirebilme ve eyleme dönüşebilme kapasitelerinden koparıldıklarında, kimseyi üzmeyen kişisel bir farkındalığın emarelerine dönüşmüşlerdir. Her türlü insani deneyimin

psikolojikleştirilmesi ve duyguların öne çıkmasından politik aktivizm de payını almıştır. Sosyal medya mecralarındaki politik kanaat bildirimlerinin göz ardı edilemeyecek bir kısmı öznel hissiyat paylaşımları haline gelir; politik farkındalığımızın sahiciliği ve samimiyetinin bir ölçüsü de, siyasal bir felaket, patlak veren bir savaş, bir ekonomik krizin vs. sonuçlarının kişisel duygu durumumuzu ne kadar ‘sarstığı’, bizi ne kadar ‘travmatize ettiğini’ gösterebilmemizdir. İnsanların bir araya gelebildiği ve politikanın ve eleştirinin en nihayetinde bir praksis meselesi olduğunu kolektif olarak deneyimleyebildiği nadir olaylar ve anlar dışında, politika sanal dünyadaki gündelik aktivitelerimizden biri olarak yerini alır (Dean, 2011: 39). Enformasyon akışı, politik müdahalelerimizi ve çıkışlarımızı birer ‘katkı’ olarak massederken, kendimizi sahidten bilinçli politik aktörler ‘hissederiz’. Sonuç olarak, yeni nihilizmin neoliberalizmle kesiştiği uğrakta, politikanın geçirdiği bütün dönüşümleri bu makalenin sınırları içerisinde tüketemeyecek olsak bile, en azından politik aktivizmin toplumsal alandan koptuğu ve sosyal medyaya sıkıştığı zamanlarda, depresyonu savuşturmaya yönelik nafile bir çabaya dönüşmekten kurtulamadığımızı kayda geçirmeliyiz. Pek çok sosyal ve insani deneyimimiz gibi, politik etkinliğimiz de yeni nihilist döngülerde paralize olmaktan kendini kurtaramaz.

Sonuç

Bugün, içerisinde yaşadığımız bu “tuhaf zamanlara” hâkim olan genel hissiyat, vaadin tükendiği ve geleceğin geçtiğine dair edilgin bir kabulleniş olarak beliriyor. Bir yandan, “imkânsız diye bir şey olmadığını”, eğer ister ve çabalarsak kendimizi yeni baştan inşa edebileceğimizi, her türlü hazzın tadını çıkarabileceğimizi, bilimsel teknolojiler, gen ve yapay zekâ çalışmalarındaki gelişmelerle bir biçimde tekno-ölümsüzlüğe dahi erişebileceğimizi hayal edebilirken, siyasal düzlemde, mevcut gerçekliğimizin sonuna gelinebileceği ve yeni bir gelecek inşa edilebileceği ihtimalini imkânsız gibi görüyoruz. Tek kesin olanın belirsizlik ve öngörülemezlik olduğunu kabullenmeye meyyal olduğumuz oranda, içerisinde bulunduğumuz zamanları, bir geçiş evresi ya da potansiyellerle sarmalanmış bir kriz anı olarak değil, bir kesinti ya da ketlenme olarak deneyimliyoruz. Bir irade ve istenç yitiminin hâkim olduğu bu nihilist atmosferde, edilgin bir kabullenişe eşlik eden sahte bir radikallik de, küresel pandemi koşullarının da beslediği bir tavırla, mevcut dünyanın sonunu getirebileceği ve söz konusu ketlenmeyi aşarak insanları harekete geçirebileceği varsayılan felaketlerden medet ummak biçiminde tezahür ediyor. Büyük bir ekolojik yıkım, yeni bir dünya savaşı ya da ekonomik çöküşün neredeyse ‘müjdesini’ vermeyi bekleyen pek çok ‘radikal’ entelektüel, tam da bu edilgin bekleme halinin bir felaket ve mutlak bir yenilginin kabulü olduğunu ayırt

edemiyor (Žižek, 2021: 69). Esas felaketin tam da neoliberalizmin yarattığı belirsizlik ve öngörülemezlikle karakterize olan bu ketlenme ve nihilist sarmal olduğunu ayırt edemeyen ve teşhis edilebilir dışsal felaketlerden bir hakikat ve arınma bekleyen bu “felaket tellalları”, bu beklentilerinin gerçekleşmemesinden değil bilakis gerçekleşmesinden korkuyor gibiler. 2019’da patlak veren küresel pandeminin de yoğun bir şekilde gün yüzüne çıkardığı çağımızın gerçeğini, felaketin hayatlarımızın artık “yeni normal” haline geldiği ve gündelikleştiğini anlamak istemiyor gibi görünüyorlar: Felaket istiyordunuz, alın size felaket!

Peki yeni nihilist iklim, neoliberalizmin belirsizlik rejimi içerisinde, salt bu belirsizliğe verilen birer reaksiyon ya da kaçış stratejisi olmanın ötesinde, değersizliğin ve anlamsızlığın tespitinin ötesine geçip yeni değerler ve anlamlar yaratabilme potansiyeli barındıran dönüştürücü bir uğrağa evrilebilir mi? Nihilizmin, insanın bu dünyaya olan inancını ve dünya ile gerçek anlamda bağlantısını kaybedişinin sonucu olduğunu iddia edebilirsek eğer, böylesi bir anti-nihilist uğrağın önündeki sorunun, öncelikle bu inancın ve bağlantının nasıl yeniden tesis edilebileceğini belirleyebilmek olduğunu kaydetmeliyiz. Değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve inancın kazanılması çabasının ise, felaketler sayesinde ya da tamamen ideolojiden ve yanılsamalardan arınmış olgusal bir hakikate ya da bilimsel bilgiye dayanarak gerçekleşmeyeceği de görülmelidir. Mesele, mevcut değerleri reddetmenin ve bu dünyayı bütünüyle yanılsamalardan kurtarmanın ötesinde, eyleme ve düşünme kudretimizi kolektif düzlemde arttıran, yaşamı olumlayan ve kendisinin alternatifsiz olduğunu iddia eden mevcut gerçekliğe meydan okuyan yeni değerler ve yanılsamalar geliştirebilmektir. Aksi halde, yürürlükte olan anlamsızlığı, inançsızlığı ve değersizleşmeyi teşhis etmekle yetinen bir politik farkındalık, alay, parodi ve trajikomedinin rahatlatıcı etkisi ya da felaket beklentisinin sahte radikalliği söner sönmez, daha yoğun bir kaygı, nafililik ve tükenmişlik hissinin doğmasına engel olamayacaktır.

Kaynakça

- Adams, Glenn, Sara Estrada-Villalta, Daniel Sullivan ve Hazel Rose Markus (2019), “The Psychology of Neoliberalism and the Neoliberalism of Psychology”, *Journal of Social Issues*, 75 (1): 1-28.
- Althusser, Louis (2006), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (İstanbul: İthaki Yayınları) (Çev. Alp Tümertekin).
- Beck, Ulrich (2011), *Risk Toplumu* (İstanbul: İthaki Yayınları) (Çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan).
- Berardi, Franco ‘Bifo’ (2012), *Ruh İşbaşında* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Fırat Genç).

- Berardi, Franco 'Bifo' (2014), *Gelecekten Sonra* (İstanbul: Otonom Yayınları) (Çev. Osman Şişman ve Sinem Özer).
- Bettache, Karim ve Chi-Yue Chiu (2019), "The Invisible Hand is an Ideology: Toward a Social Psychology of Neoliberalism", *Journal of Social Issues*, 75 (1): 1-12.
- Blanchot, Maurice (2017), *Felaket Yazısı* (İstanbul: Monokl Yayınları) (Çev. Aziz Ufuk Kılıç).
- Brown, Wendy (2018), *Halkın Çözülüşü* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Barış Engin Aksoy).
- Brown, Wendy (2021), *Neoliberalizmin Harabelerinde* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Bülent Doğan).
- Carr, Karen L. (1992), *The Banalization of Nihilism* (New York: State University of New York Press).
- Dardot, Pierre ve Christian Laval (2018), *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Işık Ergüden).
- Davies, William (2016), "The New Neoliberalism", *New Left Review*, 101: 121-134.
- Dean, Jodi (2011), *Blog Theory* (Cambridge: Polity Press).
- Deleuze, Gilles ve Félix Guattari (2012), *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1* (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları) (Çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan ve Mustafa Yiğitalp).
- Deleuze, Gilles (2010), *Nietzsche ve Felsefe* (İstanbul: Norgunk Yayınları) (Çev. Ferhat Taylan).
- Deleuze, Gilles (2013), "Denetim Toplulukları Üzerine Ek", Deleuze, Gilles, *Müzakereler* (İstanbul: Norgunk Yayınları) (Çev. İnci Uysal): 187-193.
- Diken, Bülent (2011), *Nihilizm* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Aylin Onacak).
- Foucault, Michel (2019), *Biyopolitikanın Doğuşu* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Alican Tayla).
- Han, Byung-Chul (2019), *Psikopolitika* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Haluk Barışcan).
- Han, Byung-Chul (2021), *Şeffaflık Toplumu* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Haluk Barışcan).
- Hardt, Michael ve Antonio Negri (2013), *Duyuru* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Abdullah Yılmaz).
- Joseph, Jonathan (2013), "Resilience as Embedded Neoliberalism: A Governmentality Approach", *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(1): 38-52.
- Klein, Naomi (2015), *Şok Doktrini* (İstanbul: Agora Kitaplığı) (Çev. Selim Özgül).
- Kotsko, Adam (2018) *Neoliberalism's Demons On the Political Theology of Late Capital* (California: Stanford University Press).
- Massumi, Brian (2019), *Duygu Politikası* (İstanbul: Otonom Yayınları) (Çev. Hakan Erdoğan).
- Nietzsche, Friedrich (2010), *Güç İstenci* (İstanbul: Say Yayınları) (Çev. Nilüfer Epçeli).
- Nietzsche, Friedrich (2013), *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, (İstanbul: Say Yayınları) (Çev. Ahmet İnam).
- Nietzsche, Friedrich (2016), *Böyle Söyledi Zerdüşt* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Mustafa Tüzel).
- Rossi, Andrea (2018), "Neoliberal Ruhlar", *Cogito*, 91: 121-153, (Çev. Kürşad Kızıltuğ).
- Plesa, Patric (2020), *The Anti-Self-Help Project* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ontario: York University).
- Pook, Zoëy Sophia (2018), "If We Are Compelled to Suffer: A Nihilist Intervention for the Left and Cultural Studies", *International Journal of Zizek Studies*, 12(3): 1-31.

Teo, Thomas (2018), "*Homo Neoliberalus: From Personality to Forms of Subjectivity*", *Theory & Psychology*, 28(5): 1-19.

Thatcher, Margaret (1981), "Economics are the method; the object is to change the heart and soul", <https://www.margaretthatcher.org/document/104475> / (07.11.2022)

White, Alan (1987), "Nietzschean Nihilism: A Typology", *International Studies in Philosophy*, 14(2): 29-44.

Woodward, Ashley (2019), "Nihilism, Neonihilism, Hypernihilism: 'Nietzsche aujourd'hui' Today?", *Nietzsche-Studien*, 48: 244-264.

Žižek, Slavoj (2011), *Ahir Zamanlarda Yaşarken* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Erkal Ünal).

Žižek, Slavoj (2021), *Adını Söylemeye Cesaret Eden Bir Sol* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Önder Kulak).